

Тема 9

МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

1. Сутність місцевих фінансів, їх структура та функції.
2. Доходи та видатки місцевих бюджетів.
3. Управління місцевими фінансами.

1. СУТНІСТЬ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ, ЇХ СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

Поняття місцеві фінанси є синонімом поняття фінанси місцевих органів влади. Синонімами останнього поняття можуть бути такі визначення, як муніципальні (комунальні) фінанси, фінанси міста, області, району, селища, села тощо. Ці визначення свідчать, що місцеві фінанси функціонують у різних формах залежно від територіального й адміністративного устрою країни.

В Україні формами місцевих фінансів є комунальні фінанси, фінанси Автономної Республіки Крим, фінанси міст Києва і Севастополя, фінанси області, фінанси району, фінанси міста, фінанси району в місті, фінанси селища та фінанси села.

У сучасних правових державах місцеві органи влади входять до загальної системи організації державної влади, а їхня компетенція визначається центральною владою. Однак залишається перелік таких справ, які держава вважає за доцільне передати для розв'язання місцевим органам влади. Для цього потрібні відповідні ресурси. Це і є об'єктивною причиною для функціонування місцевих фінансів, їх необхідно розглядали лише в контексті ролі та функцій, що покладаються на місцеві органи влади. Якщо в державі роль та функції місцевих органів влади не визначено, а управління в центрі та на місцях здійснює центральна влада, то в такій державі місцевих фінансів немає. Залежно від того, який обсяг функцій і завдань покладається на місцеві органи влади, відповідно такими ж будуть роль і значення місцевих фінансів у фінансовій системі держави. Отже, ключові питання, які необхідно вирішити, перш ніж будувати місцеві фінанси, визначити межі завдань, які має розв'язати центральна влада, і тих, що покладаються на місцеві органи влади.

В Україні триває пошук межі завдань центральної й місцевої влади. Фінанси місцевих органів влади України перебувають нині в процесі формування.

Процес формування місцевих фінансів України супроводиться значними труднощами, пов'язаними з численними факторами. Один з них – необхідність ліквідації деформацій у фінансовій системі, що сформувалися в попередній період. Інший фактор, який стримує формування місцевих фінансів, – відсутність сучасного управлінського досвіду організації фінансової системи, сформованого правового поля, політичної культури і традицій, без яких не можуть існувати фінанси місцевих органів влади. Склад місцевих фінансів показано на схемі 5.

Схема 5. Склад місцевих фінансів

Аналіз проблем, пов'язаних з поняттям місцеві фінанси, дає змогу сформулювати його визначення. *Місцеві фінанси* це система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них завдань і функцій.

Фінанси місцевих органів влади як система охоплюють кілька основних взаємопов'язаних структурних елементів. Це видатки, доходи, способи їх формування, місцеві фінансові інститути, суб'єкти й об'єкти системи та відносини між суб'єктами системи, системою й іншими ланками фінансової системи держави.

Головним елементом фінансів місцевих органів влади є **видатки**. Саме вони є точним відображенням функцій та завдань, що покладаються на місцеву владу.

Видатки місцевих органів влади, залежно від їх завдань, **поділяють на декілька видів**. Насамперед виділяють *обов'язкові* видатки, тобто видатки, спрямовані на виконання обов'язкових завдань, покладених на органи місцевої влади з метою забезпечення певних стандартів послуг у масштабах країни. До обов'язкових

видатків належать також видатки місцевих органів влади, пов'язані з їх борговими зобов'язаннями за кредитами.

Крім цього, виділяють *поточні, або адміністративні*, видатки, які фінансуються з поточного бюджету, і капітальні, або інвестиційні, які фінансуються з бюджету розвитку. Склад видатків місцевих бюджетів і джерела їх фінансування показано на схемі 6.

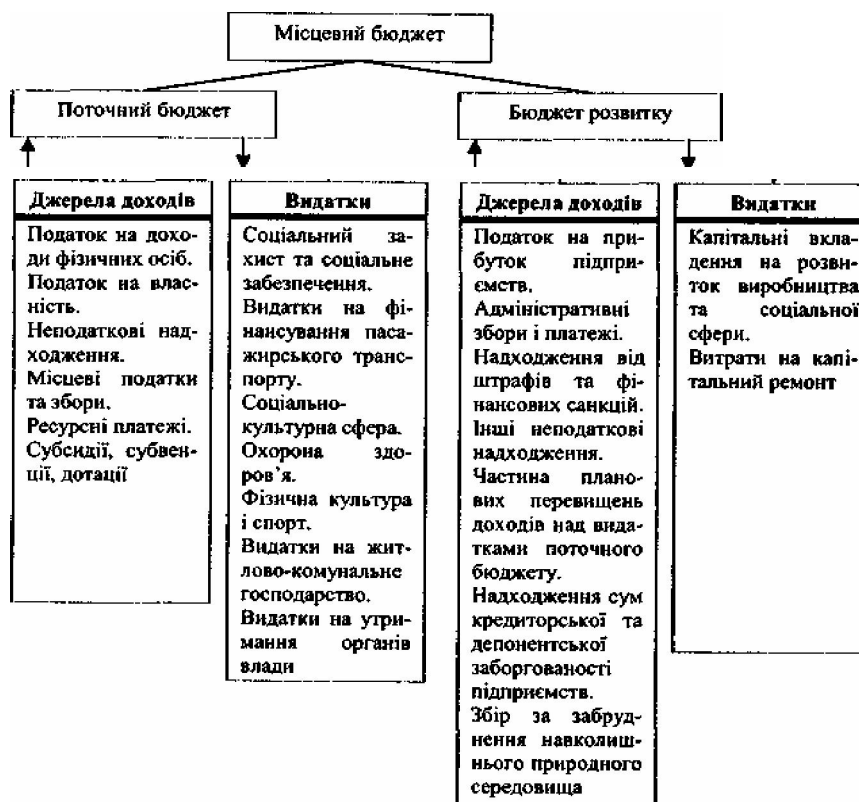

Схема 6. Доходи та видатки поточного бюджету та бюджету розвитку

В Україні такий поділ вперше запроваджено Законом Про бюджетну систему в редакції 1995 р. У структурі видатків місцевих органів влади виділяють також видатки *для реалізації завдань у межах власної компетенції*, а також видатки *для реалізації завдань, доручених центральною владою*.

Наявність видатків місцевих органів влади є причиною утворення доходів цих органів влади, їх можна класифікувати за джерелами й економічною природою.

За джерелами доходи місцевих органів влади поділяють *на податкові, неподаткові* (платежі, доходи від оренди майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності підприємств комунальної форми власності), доходи за рахунок *кредитів і позик*,

трансферти від центральної влади та органів влади вищого територіального рівня.

За економічною природою доходи місцевих органів влади поділяють на **власні й передані**. До власних доходів відносяться доходи, мобілізовані місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади. Це місцеві податки і збори, доходи від майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності комунальних підприємств, комунальні платежі, доходи за рахунок комунальних кредитів і позик.

До переданих доходів відносять доходи, які передаються місцевій владі центральною владою або органами влади вищого територіального рівня.

В Україні за економічною природою доходи місцевих органів влади, згідно із законодавством, поділяються на **власні, закріплені й регульовані**. Природа закріплених доходів місцевих органів влади відрізняється від природи власних доходів. *Закріплені доходи* це одна з форм переданих доходів місцевим органам влади на стабільній, довгостроковій основі. Перелік закріплених доходів визначено законодавством про місцеве самоврядування та про бюджетну систему.

Регульовані доходи це також одна з форм доходів, що передаються центральною владою місцевим органам влади або з бюджетів територій вищого адміністративного рівня до бюджетів територій нижчого адміністративного рівня. Порядок передачі та розміри регульованих доходів в Україні щороку встановлюються в Законі Про Державний бюджет .

Чинне законодавство України визначає, що власні та закріплені доходи є основою самостійності місцевих бюджетів. Однак частка цих доходів ще досить низька. З метою зміцнення доходної бази місцевих органів влади слід значно збільшити частку власних доходів.

Стан і рівень доходів місцевих органів влади визначаються способами їх формування. Способи формування доходів, у свою чергу, залежать від характеру й особливостей економічної системи країни. Закономірним явищем є те, що в більшості розвинутих країн основним способом формування доходів місцевих органів влади є місцеві податки та збори. Велику роль відіграють комунальні платежі, доходи від комунального майна та землі, залучення кредитних ресурсів і комунальних позик, дотації та інші трансферти.

В Україні основним способом формування доходів місцевих органів влади нині є відрахування від регульованих доходів. Місцеві податки та збори, кредити й інші джерела формування доходів місцевих органів влади в Україні відіграють незначну роль.

З видатками, доходами та способами їх формування тісно пов'язане функціонування певних фінансових інститутів.

Під інститутами в системі місцевих фінансів слід розуміти, з одного боку, сукупність норм права, звичаїв, традицій. З іншого це сукупність організаційних структур, які забезпечують функціонування місцевих фінансових систем. В Україні з 90-х років розпочався процес правового та організаційного закріплення фінансів місцевих органів влади, формування відповідних традицій, звичаїв і норм політичної та загальної культури. У системі місцевих фінансів з'явилися і розвиваються такі інститути, як самостійний місцевий бюджет, позабюджетні, валютні й цільові фонди, комунальна власність, місцеві податки та збори, комунальний кредит, комунальні позики, комунальні платежі, поточні видатки і видатки розвитку, поточний бюджет і бюджет розвитку тощо.

Становлення фінансів місцевих органів влади в Україні є процесом становлення особливої системи фінансових відносин. Утвердження згаданих відносин безпосередньо пов'язане з діяльністю суб'єктів цих відносин. Головним суб'єктом таких відносин в Україні є територіальна громада та органи місцевого самоврядування, правовий статус яких закріплено Конституцією України. Це територіальна громада села, селища або міста; сільська, селищна, міська ради та їхні виконавчі органи; сільський, селищний або міський голова; обласна та районна ради. Ще один суб'єкт таких відносин держава в особі її органів: обласної, районної, міської (міст Києва та Севастополя), місцевої державної адміністрації та центральних органів державної влади (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України).

Об'єктами такої системи відносин є фінансові ресурси, які мобілізуються, розподіляються й використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій. Фінансові ресурси місцевих органів влади створюються як у фондovій, так і в нефондовій формах. Основними фінансовими фондами місцевих органів влади є місцеві бюджети, резервні, позабюджетні валютні та цільові фонди. Ресурси, що залучаються місцевими органами влади у вигляді банківських кредитів, перебувають у нефондовій формі.

Місцеві бюджети як економічна категорія відображають грошові відносини, що виникають між місцевими органами влади та суб'єктами розподілу частини вартості валового внутрішнього продукту з приводу формування фондів грошових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів та поліпшення добробуту їх населення. Вони мають трирівневу структуру, яка складається відповідно до Бюджетного кодексу України. Склад місцевих бюджетів показано на схемі 7.

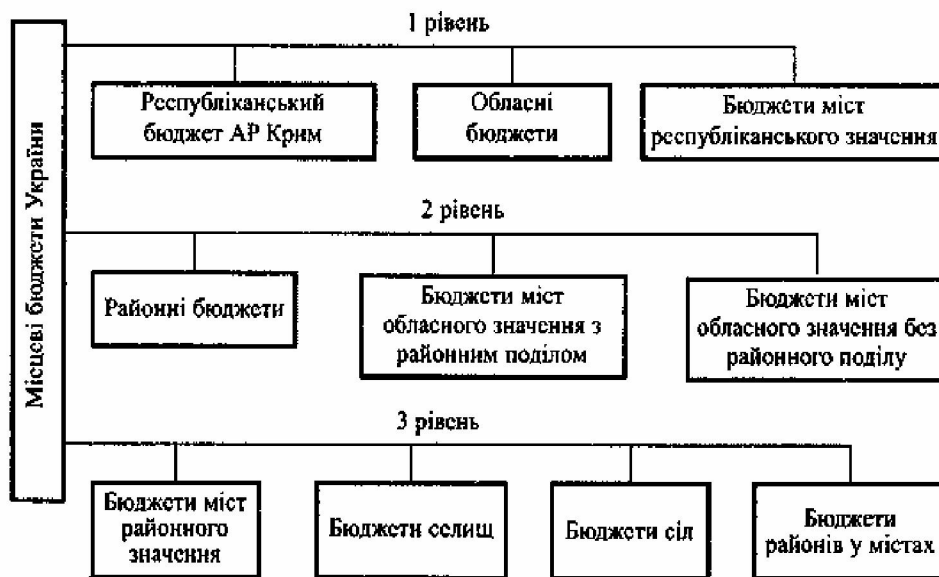

Схема 7. Склад місцевих бюджетів

Відновлення в Україні інституту місцевого самоврядування об'єктивно пов'язане із зростанням ролі місцевих органів влади. З 1991 р. в Україні встановилася тенденція розширення функцій, які покладаються на місцеві органи влади.

Розглянемо **вплив фінансів** місцевих органів влади **на економіку та соціальну сферу держави**.

По-перше, до фінансових систем місцевих органів влади мобілізується значна частина валового внутрішнього продукту. Через них здійснюється розподіл і перерозподіл цієї частини валового внутрішнього продукту. Отже, місцеві фінанси є інструментом регулювання економічного й соціального розвитку держави.

По-друге, місцеві фінанси виконують фіскальну функцію. Це дозволяє забезпечувати фінансовими ресурсами розв'язання завдань, покладених на місцеві органи влади.

Місцеві органи влади мають право в межах чинного законодавства встановлювати місцеві податки та збори, надавати пільги із сплати податків, що надходять до місцевих бюджетів.

Створюючи пільговий режим оподаткування, місцева влада залучає додаткові кошти, сприяє новому будівництву, створенню спеціальних економічних зон. Досвід інших країн показує, що чим менше розвинута та чи інша територія, тим більші податкові пільги надають її органи влади з метою подолання відставання.

По-третє, місцеві фінанси є інструментом забезпечення економічного зростання країни. Вплив фінансів місцевих органів влади на економічне зростання здійснюється через капітальні витрати, діяльність на ринках позичкового капіталу, нерухомості, землі.

Органи місцевого самоврядування в багатьох країнах є досить потужними інвесторами. Так, у Чехії, Португалії, Швейцарії понад третину мобілізованих фінансових ресурсів витрачають на інвестиції. В Україні частка інвестиційних витрат у видатках місцевих бюджетів є дуже низькою (близько 3-4%). Тому інвестиційна діяльність місцевих органів влади України поки що не стала впливовим фактором економічного зростання.

Важливим чинником економічного зростання є діяльність місцевих органів влади на ринку позичкового капіталу. Позики, що розміщуються місцевими органами влади, а також банківські кредити, отримані ними, використовуються лише на інвестиційні програми та придбання обладнання.

На економічну ситуацію значно впливає діяльність місцевих органів влади на ринку землі й нерухомості. Здійснюючи різні операції із землею та нерухомістю (здаючи в оренду, відчужуючи та резервуючи) місцеві органи влади впливають на рівень ділової активності підприємницьких структур, які використовують землю й нерухомість.

Надзвичайно важлива роль фінансів місцевих органів влади у сфері надання громадських послуг. В Україні місцеві органи влади фінансують основну частину державних соціальних видатків. Державні видатки на житлово-комунальне господарство майже повністю фінансуються з місцевих бюджетів.

Ще одна соціальна сфера, де значний вплив мають фінанси місцевих органів влади, це зайнятість населення. Місцеві органи влади один з найбільших роботодавців на ринку праці. У 2004 р. на підприємствах комунальної власності працювало близько 17% усіх зайнятих у народному господарстві України.

Таким чином, фінанси місцевих органів влади в економічній системі держави є важливим інструментом регулювання економічного зростання, забезпечення громадських послуг і виконання фіскальних функцій.

2. ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Закономірністю функціонування місцевих фінансів є становлення системи самостійних місцевих бюджетів. Основну роль у цьому процесі відіграють доходи, видатки та способи, на підставі яких вони формуються.

Оснoву самостійності місцевого бюджету складають власні й закріплені доходи. Це було законодавчо закріплено в 1990 р. та підтверджено в новому Законі України Про бюджетну систему в редакції 1995 р. Згідно зі ст. 4 даного закону, самостійність бюджетів забезпечується наявністю власних доходних джерел і правом визначення напрямів їх використання.

Власні доходи це доходи, які формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади. Згідно зі ст. 69 Бюджетного кодексу України, **до власних доходів місцевих бюджетів**, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, **належать:**

- 1) *місцеві податки та збори*, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування;
- 2) *100 відсотків плати за землю* для бюджетів міст Києва та Севастополя; *75 відсотків плати за землю* для бюджетів міст республіканського значення, Автономної Республіки Крим та міст обласного значення та їх об'єднань;
- 3) *податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів у частині, що зараховується до відповідного бюджету;*
- 4) *надходження сум відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами;*
- 5) *податок на промисел*, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- 6) *надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади;*

- 7) *плата за забруднення навколишнього природного середовища в частині, що зараховується до відповідного бюджету;*
- 8) *кошти від відчуження майна, яке знаходиться в комунальній власності, у тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебуває в комунальній власності;*
- 9) *фіксований сільськогосподарський податок у частині, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;*
- 10) *плата за оренду майнових комплексів, що знаходяться в комунальній власності;*
- 11) *надходження від місцевих грошово-речових лотерей;*
- 12) *плата за гарантії щодо виконання боргових зобов'язань;*
- 13) *гранти та дарунки у вартісному обрахунку;*
- 14) *власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок коштів відповідного бюджету;*
- 15) *податок на прибуток підприємств комунальної власності;*
- 16) *платежі за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;*
- 17) *інші надходження, передбачені законом.*

Законом України Про місцеві Ради, місцеве та регіональне самоврядування **надано право місцевим радам** встановлювати на своїй території місцеві податки та збори. Декретом Кабінету Міністрів України Про місцеві податки і збори від 20 травня 1993 р. визначено їх перелік і максимальні ставки. Серед них комунальний податок (до 10% річного фонду оплати праці, який розрахований, виходячи з неподаткового мінімуму доходів громадян), податок з реклами (до 0,1% вартості послуг за розміщення реклами на тривалий час), готельний збір (до 20% добової вартості найманого житла), ринковий збір (до 20% для громадян і з мінімальних зарплат для юридичних осіб), збір за паркування автотранспорту (до 3% неподаткованого мінімуму доходів громадян у спеціально обладнаних місцях та до 1% у відведених), збір за участь у бігах на іподромі (до 3% неподаткованого мінімуму доходів громадян за кожного коня), збір за виграш у бігах (до 6% суми виграшу), збір за видачу ордера на квартиру (до 30% неподаткованого мінімуму доходів громадян), курортний збір (до 10% неподаткованого мінімуму доходів громадян), збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі (до 5% надбавка до плати за участь у грі), збір за право використання місцевої символіки (до 0,1% вартості виробленої продукції для юридичних осіб та 5% неподаткованих

мінімумів доходів громадян з громадян-підприємців), збір за право проведення кіно- і телезйомок (не більше від суми фактичних витрат місцевої влади), збір за проведення місцевих аукціонів (не більше ніж 0,1% вартості майна, що виставляється на продаж), збір на видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі (до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян для постійних місць торгівлі і до 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян за одноразову торгівлю), збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон (до 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян для юридичних і фізичних осіб України та від 5 до 50 доларів США для іноземних фізичних і юридичних осіб).

Закріплені доходи це доходи, які закріплюються за певним бюджетом. Перелік закріплених доходів усіх рівнів бюджетної системи встановлено Бюджетним кодексом України від 21 червня 2001 р.

У статті 66 Бюджетного кодексу встановлено перелік закріплених доходів республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів. Це 25 відсотків прибуткового податку з громадян, що стягується на відповідній території; 25 відсотків плати за землю, що стягується на території Автономної Республіки Крим та відповідної області; плати за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим та обласними державними адміністраціями.

Ці доходи враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

У цій самій статті Бюджетного кодексу України закріпленими доходами районних бюджетів, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, вважаються: 50 відсотків прибуткового податку з громадян, що стягується на території сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань; 15 відсотків плати за землю, що сплачується на території сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань; плата за ліцензії на здійснення певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються районними державними адміністраціями; плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що стягується районними державними адміністраціями; надходження адміністративних штрафів, що накладаються районними державними адміністраціями або

утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями.

Як зазначається у статті 64 Бюджетного кодексу **до доходів**, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, **належать такі податки і збори** (обов'язкові платежі):

- 1) прибутковий податок з громадян у частині, визначеній ст. 65 цього Кодексу;
- 2) державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам;
- 3) плата за ліцензії на впровадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами відповідних рад;
- 4) плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що стягується виконавчими органами відповідних рад;
- 5) плата за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності (за винятком плати за придбання торгових патентів пунктами продажу нафтопродуктів (автозаправними станціями, заправними пунктами), що стягується виконавчими органами відповідних рад;
- 6) надходження адміністративних штрафів, що накладаються виконавчими органами відповідних рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями;
- 7) єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва в частині, що належить відповідним бюджетам.

Нормативи відрахувань від прибуткового податку з громадян до бюджетів місцевого самоврядування такі:

- 1) *100%* загального обсягу прибуткового податку з громадян, що стягується на території міст Києва і Севастополя, зараховується до бюджетів цих міст;
- 2) *75%* від загального обсягу прибуткового податку з громадян, що стягується на території міст республіканського (Автономної Республіки Крим) та обласного значення, зараховуються до бюджетів відповідних міст;
- 3) до бюджетів міст районного значення, сіл, селищ чи їх об'єднань зараховується *25%* від загального обсягу прибуткового податку з громадян.

У 1996 р. прийнято Конституцію України і в цей термін закріплені доходи не згадуються. У Законі України Про Державний бюджет на 1998 р. вперше зроблено спробу розділити доходи між

державним бюджетом України і місцевими бюджетами в цілому шляхом повного їх закріплення. За місцевими бюджетами повністю закріплено місцеві податки та збори, прибутковий податок з громадян, податок на прибуток підприємств, податок із власників транспортних засобів, податок на промисел, плату за торговий патент на певні види підприємницької діяльності, плату за землю, 80% доходів від приватизації підприємств комунальної власності, доходи від збору за забруднення довкілля, надходження відрахувань і збору на ремонт та утримання доріг загального користування.

Основну частку доходів (75-85%) місцевих бюджетів становлять регульовані доходи, тобто доходи, які розподіляються між різними рівнями бюджетної системи.

У Законі Про бюджетну систему України визначено, що окремі доходи стануть до певної міри закріпленими і регульованими одночасно. Це стосується ПДВ, акцизного збору, податку на прибуток підприємств, прибуткового податку з громадян, плати за землю, доходів від приватизації державного майна тощо.

Важливу роль у становленні самостійних місцевих бюджетів відіграє порядок здійснення видатків та їх склад. Бюджетне законодавство України регламентує порядок здійснення видатків місцевих бюджетів та основні напрями їх використання. Місцеві ради самостійно витрачають бюджетні кошти і визначають напрями використання коштів місцевих бюджетів. Вони також збільшують норми видатків на утримання житлово-комунального господарства, закладів охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, органів внутрішніх справ, охорони природи, культури і спорту, визначають додаткові пільги й допомогу окремим категоріям населення.

Законом Про бюджетну систему України в 1995 р. вперше видатки всіх бюджетів було поділено на поточні та на видатки розвитку. Згідно із законом, поточні видатки це видатки з бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, органів, і діють на початок бюджетного року, на фінансування заходів соціального захисту населення.

Видатки розвитку це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, капітальних вкладень виробничого й невиробничого призначення, структурної перебудови народного господарства і субвенції, інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Статтею 88 Бюджетного кодексу України встановлено, що з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань

здійснюються видатки, які враховуються **при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів** на:

- 1) органи місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районного значення;
- 2) освіту: дошкільну; загальну середню (школи, дитячі садки);
- 3) первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (дільничні лікарні, медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти);
- 4) сільські, селищні та міські палаци культури, клуби та бібліотеки.

Статтею 89 визначаються видатки, що здійснюються з районних бюджетів та бюджетів республіканського, Автономної Республіки Крим і міст обласного значення та враховуються **при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів**. До них належать видатки на:

- 1) *державне управління*: органи місцевого самоврядування міст республіканського, Автономної Республіки Крим і міст обласного значення; органи місцевого самоврядування районного значення;
- 2) *освіту*: дошкільну (у містах республіканського, Автономної Республіки Крим та міст обласного значення); загальну середню: загальноосвітні навчальні заклади, у тому числі: школи, дитячі садки (для міст республіканського, Автономної Республіки Крим та міст обласного значення), спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, вечірні (змінні) школи; заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячі будинки (у разі, якщо не менше 70 відсотків кількості учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячих будинків, формується на території відповідного міста чи району), дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, допомога на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням; інші державні освітні програми;
- 3) *охорону здоров'я*: первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарі широкого профілю, пологові будинки, станції швидкої та невідкладної медичної допомоги, поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки); програму медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи по санітарній освіті);

- 4) *соціальний захист та соціальне забезпечення*: державні програми соціального забезпечення: притулки для неповнолітніх (у разі, якщо не менше 70 відсотків кількості дітей, які перебувають у цих закладах, формується на території відповідного міста чи району), територіальні центри і відділення соціальної допомоги на дому; державні програми соціального захисту: пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремим категорій громадян; державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян; районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;
- 5) *державні культурно-освітні та театральні-видовищні програми* (театри, бібліотеки, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей);
- 6) *державні програми розвитку фізичної культури і спорту*: утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів (крім шкіл республіканського, Автономної Республіки Крим і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка організацій фізкультурно-спортивного спрямування і спортивних споруд місцевого значення.

У статті 90 Бюджетного кодексу виділяються видатки, які здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів і враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, це видатки на:

- 1) *державне управління*: представницьку і виконавчу владу Автономної Республіки Крим; обласні ради;
- 2) *освіту*: загальну середню освіту для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, санаторні школи-інтернати; загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки (крім загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинків, визначених у підпункті в пункту 2 статті 89 цього Кодексу, та дитячих будинків сімейного типу і прийомних сімей); заклади

професійно-технічної освіти, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим і виконують державне замовлення; вищу освіту (вищі заклади освіти I, II, III та IV рівнів акредитації, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим та спільній власності територіальних громад); післядипломну освіту (інститути післядипломної освіти вчителів та центри і заходи з підвищення кваліфікації державних службовців місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, постійно діючі курси (центри) підвищення кваліфікації працівників соціально-культурної сфери та агропромислового комплексу, що знаходяться у комунальній власності); інші державні освітні програми;

- 3) *охорону здоров'я*: первинну медико-санітарну амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні республіканського, Автономної Республіки Крим та обласного значення); спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, включаючи стоматологічні, центри, диспансери, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни, будинки дитини, станції переливання крові); санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санітарної медичної реабілітації); інші державні програми медичної та санітарної допомоги (медико-санітарні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, центри медичної статистики, бази спецмедпостачання, центри здоров'я і заходи санітарної освіти, інші програми та заходи);
- 4) *соціальний захист та соціальне забезпечення*: державні програми соціального захисту та соціального забезпечення: допомога по догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу; адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; виплати, компенсації реабілітованим; дитячі будинки-інтернати; навчання та трудове влаштування інвалідів; будинки-інтернати для престарілих та інвалідів; будинки-інтернати для дітей-інвалідів; центри з нарахування пенсій; притулки для неповнолітніх (крім притулків, визначених у підпункті а пункту 4 статті 89 цього Кодексу); республіканські, Автономної Республіки Крим і обласні програми та заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї; інші державні соціальні програми;

- 5) *культуру і мистецтво*: державні культурно-освітні програми (республіканські, Автономної Республіки Крим та обласні бібліотеки, музеї та виставки); державні театральні-видовищні програми (філармонії, музичні колективи та ансамблі, театри, палаци і будинки культури республіканського, Автономної Республіки Крим та обласного значення, інші заклади і заходи в галузі мистецтва); інші державні культурно-мистецькі програми;
- 6) *фізичну культуру і спорт*: державні програми з розвитку фізичної культури і спорту (навчально-тренувальна робота в дитячо-юнацьких спортивних школах усіх типів республіканського, Автономної Республіки Крим та обласного значення, заходи з фізичної культури і спорту республіканського, Автономної Республіки Крим та обласного значення); державні програми з інвалідного спорту та реабілітації (республіканський, Автономної Республіки Крим та обласні центри з інвалідного спорту і дитячо-юнацькі спортивні школи інвалідів та спеціалізовані спортивні школи параолімпійського резерву; проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з інвалідного спорту Автономної Республіки Крим та обласного значення).

До видатків місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, згідно зі ст. 91, належать видатки на:

- 1) місцеву пожежну охорону;
- 2) позашкільну освіту;
- 3) соціальний захист і соціальне забезпечення:
 - а) програми місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;
 - б) місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення;
- 4) місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів;
- 5) культурно-мистецькі програми місцевого значення;
- 6) програми підтримки кінематографії та засоби масової інформації місцевого значення;
- 7) місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту;
- 8) типове проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури місцевого значення;
- 9) транспорт, дорожнє господарство: регулювання цін на послуги метрополітену за рішеннями органів місцевого самоврядування;

експлуатацію дорожньої системи місцевого значення (у тому числі роботи, що проводяться спеціалізованими монтажньо-експлуатаційними підрозділами); будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення;

- 10) заходи з організації рятування на воді;
- 11) обслуговування боргу органів місцевого самоврядування;
- 12) програми природоохоронних заходів місцевого значення;
- 13) управління комунальним майном;
- 14) регулювання земельних відносин;
- 15) інші програми, затверджені відповідною радою згідно із законом.

Важливе значення для забезпечення самостійності місцевих бюджетів має порядок використання вільних бюджетних коштів, які утворюються в місцевих бюджетах на початку бюджетного року і не враховуються при затвердженні бюджету поточного року. Вони включають вільний залишок коштів, додатково одержані суми в процесі виконання бюджету, суми перевищення доходів над видатками.

Законом Про бюджетну систему України встановлено, що вільні бюджетні кошти не можуть бути вилученими органами державної виконавчої влади вищого рівня. Вільні бюджетні кошти можуть використовуватися місцевими органами влади на господарські заходи, для надання бюджетних позичок, на придбання акцій або інших цінних паперів тощо.

Якщо при виконанні бюджету рівень його дефіциту перевищує встановлений або виникає значне зниження надходжень від доходних джерел, то Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві ради за пропозиціями відповідно Кабінету Міністрів України, Уряду Кримської автономії та виконавчих органів місцевих рад приймають рішення про запровадження пропорційного скорочення затверджених бюджетних видатків. Таке скорочення здійснюється щомісячно до кінця бюджетного року за всіма статтями бюджету, крім захищених, перелік яких визначається радою.

Пропорційне скорочення видатків може застосовуватись і тоді, коли внаслідок дефіциту бюджету місцевий орган влади неспроможний фінансувати передбачені бюджетом заходи.